

KAMU HUKUKU/PUBLIC LAW

Araştırma Makalesi / Research Article

Birleşik Krallık Anayasası'nın Kaynakları*

Sources of the United Kingdom Constitution

Kürşat AKÇA****ÖZ**

Yazılı anayasaların ortaya çıkışı anayasacılık hareketinin dönüm noktalarından birisidir. Yazılı anayasalarla devlet örgütlenmesi, temel hak ve hürriyetler ile devlet-birey ilişkisini düzenleyen kurallar yazılı bir metinde kodifiye edilmektedir. Anayasal kuralları belirli hale getiren ve bu kurallara erişebilirlikte kolaylık sağlayan yazılı anayasalar günümüzde oldukça yaygındır. Öyle ki birkaç ülke dışında yazılı anayasası olmayan ülke bulunmamaktadır. Avantajlarına ve yaygınlığına rağmen yazılı anayasası olmayan yani anayasal kuralların tek bir metinde kodifiye edilmediği ülkeler de bulunmaktadır. Bunun tipik örneklerinden biri ise Birleşik Krallık Anayasası'dır. Birleşik Krallık'ta anayasal kurallar tek bir yazılı metinde kodifiye edilmemiştir. Bunun yerine yazılı ve yazısız farklı anayasal kaynaklar bulunmaktadır. Yazılı kaynakların başında anayasal nitelikteki kanunlar gelirken, yazısız kaynaklar arasında mahkeme içtihatları, kraliyet ayrıcalıkları ve anayasal konvansiyonlar bulunmaktadır. Bu kaynakların tümü Birleşik Krallık Anayasası'nı oluşturmaktadır. Söz konusu kaynakların içeriği ve sınırları kesin değildir. Mahkeme kararları ve doktrin bu aşamada belirleyici olmaktadır. Bu özellikleriyle Birleşik Krallık Anayasası, kendine özgü bir nitelik arz etmektedir. Çalışmada Birleşik Krallık Anayasası'nı anayasa olarak kabul edilmesine sebep olan kaynaklar inceleme konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Krallık, yazısız anayasa, common law, kraliyet ayrıcalıkları, konvansiyonlar.

ABSTRACT

The emergence of written constitutions is one of the turning points of the constitutionalism movement. Written constitutions codify the rules governing state organisation, fundamental rights and freedoms and state-individual relations in a written text. Written constitutions, which codify constitutional rules and facilitate accessibility to these rules, are quite common today. So much so that, except for a few countries, there is no country without a written constitution. Despite its advantages and prevalence, there are also countries without a written constitution,

* Makale gönderim tarihi: 8 Temmuz 2024 Makale kabul tarihi: 8 Ağustos 2024. Kürşat Akça, "Birleşik Krallık Anayasası'nın Kaynakları", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 2024, s. 61-87, DOI: <https://doi.org/10.46547/imuhfd.2024.11.2.5>.

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, kursat.akca@inonu.edu.tr, [0000-0001-7439-9438](https://orcid.org/0000-0001-7439-9438)

Çatışma Beyanı: Yazar/lar herhangi bir çatışma beyanı bildirmemiştir.

i.e. countries where constitutional rules are not codified in a single text. A typical example of this is the Constitution of the United Kingdom. In the United Kingdom, constitutional rules are not codified in a single written text. Instead, there are different written and unwritten constitutional sources. While the most important written sources are laws of a constitutional nature, unwritten sources include court common law, royal prerogatives and constitutional conventions. All of these sources constitute the Constitution of the United Kingdom. The content and boundaries of these sources are not definite. Court decisions and doctrine are decisive at this stage. With these features, the Constitution of the United Kingdom has a unique characteristic. In this study, the sources that cause the Constitution of the United Kingdom to be accepted as a constitution are analysed.

Keywords: United Kingdom, unwritten constitution, common law, royal prerogative, conventions.

Giriş

Tarihi süreç içerisinde sürekli değişim ve gelişim geçiren anayasacılık hareketleri yazılı anayasalarla birlikte önemli bir merhaleye ulaşmıştır. Öyle ki yazılı anayasalar günümüzde modern devlet anlayışıyla birlikte ayrılmaz bir birliktelik oluşturmuştur. Gerçekten de günümüzde üç ülke (İsrail, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık) dışında yazılı anayasası olmayan ülke bulunmamaktadır¹. Yazılı anayasalar, anayasal nitelikteki kuralları yani bireyin temel hak ve hürriyetleri ile devlet teşkilatlanması ve işleyişine ilişkin kuralları yazılı bir metinde düzenleyen anayasalardır. Yazılı anayasalar tek bir metinde toplandığından yani kodifiye edildiğinden bunlara kodifiye edilmiş anayasalar da denilebilir. Anayasacılık hareketinin dönüm noktası olan yazılı anayasaların şüphesiz en büyük özelliği hem devlet hem de birey açısından anayasal kurallara kolay erişilebilirlik ve bu kurallar açısından hukuki belirlilik sağlamasıdır. Yazılı anayasanın olduğu bir ülkede devleti oluşturan tüm sujeler hak, yetki, görev ve sınırlarını net bir şekilde bilirler.

Yazılı anayasaların mezkur yaygınlığına ve avantajlarına rağmen yazılı anayasalara sahip olmayan ülkeler de bulunmaktadır. Bu ülkelerden biri de çalışmamızın konusunu teşkil eden Birleşik Krallık'tır. Gerçekten de Birleşik Krallık'ta örneğin Federal Almanya, Amerika Birleşik Devletleri veya Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları'nda olduğu gibi yazılı bir anayasa, kodifiye edilmiş bütün bir metin bulunmamaktadır². Her ne kadar tarihi süreç içerisinde bir-

1 John McGarry, *Constitutional and Administrative Laws*, Routledge, 2014, s. 12.

2 Anthony Bradley, Keith Ewing, Christopher Knight, *Constitutional and Administrative Law*, Sixteenth Edition, Pearson, 2015, s. 3; Edward Wawel Ridges (Terc. Mukbil Özyörük), "İngiliz Anayasa Hukuku", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3-4, 1951, s. 185.

takım hukuki ve siyasi belgeler ısdar edilmiş olsa da bunlar Birleşik Krallık'ta tek bir metinden müteşekkil anayasa formuna dönüşmemiştir. Daha çok kanunlar, teamüli bir takım kurallar ve mahkeme içtihatları gibi yazılı ve yazısız kaynaklar devlet ve temel haklara ilişkin hususları belirlemiştir. Bu sebeple dünya genelinde oldukça yaygın olan ve anayasacılık hareketinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen yazılı (kodifiye edilmiş) anayasaya Birleşik Krallık'ta rastlamak mümkün değildir.

Çalışmada kodifiye edilmemiş anayasacılığın tipik örneği olan Birleşik Krallık Anayasası ve bu anayasanın dağınık olarak bulunan yazılı ve yazısız kaynakları inceleme konusu yapılmıştır. Ancak onun öncesinde Birleşik Krallık Anayasası'nın temel özelliklerine yer verilmiştir.

I. Birleşik Krallık Anayasası'nın Temel Özellikleri

Günümüzde Birleşik Krallık, uluslararası hukukta çok da alışılmadık bir şekilde İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'dan müteşekkil üniter bir devlettir. Söz konusu bu dört ülke Birleşik Krallığın yasal ve politik merkezi Westminster Parlamentosu tarafından yönetilmektedir. Ancak 1998 yılında çıkarılan Scotland Act yasasıyla İskoçya'ya, Wales Act yasasıyla Galler'e ve Northern Ireland Act yasasıyla Kuzey İrlanda'ya ulusal yönetime ilişkin önemli görev ve yetkiler tevdi edilmiştir. Ancak tevdi edilen bu yetki ve görevlere rağmen merkezi parlamentonun üstünlüğü devam etmektedir. Bu üstünlük anayasal kurallar açısından da geçerlidir. Ülkede krallığı oluşturan ülkelerin münferit anayasaları bulunmamaktadır. Dolayısıyla anayasal kurallar dört ülkede de geçerlidir. Bu sebeple çalışmada kullanılan Birleşik Krallık Anayasası terimi ile İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'da geçerli olan anayasal kurallar ifade edilmektedir³.

Birleşik Krallık'ta da devletin teşkilatlanmasını, devlet organlarını ve bunların birbiriyle ilişkilerini düzenleyen; temel hak ve hürriyetleri güvence altına alan anayasal kurallar mevcuttur. Ancak Birleşik Krallık'ta anayasal kurallar tek bir anayasa metninde yazılı olarak kodifiye edilmemiştir. Bu sebeple doktrinde Birleşik Krallık'ta bir anayasanın olup olmadığı tartışması yapılmış hatta bazı yazarlar Birleşik Krallık'ta bir anayasanın olmadığını savunmuşlardır⁴. Belirtmek

3 Mark Ryan, Steve Foster, *Unlocking Constitutional and Administrative Laws*, 5th Edition, Routledge, 2023, s. 23-24; Ayrıca bkz., Alex Carroll, *Constitutional and Administrative Law*, Tenth Edition, Pearson, 2021, s. 13-14.

4 Bu konuda önde gelen yazarlardan birisi ünlü İngiliz siyaset bilimci Ridley'dir. Yazar konuya ilişkin çalışmasında Birleşik Krallık'ta bir hükümet sistemi kuran, kurduğu düzenin üzerinde olan, diğer kanunlar üstün nitelikte ve yerleşik olan bir anayasa olmadığını savunmuştur. Çalışma için bkz., Frederick Fernand Ridley, "There is No British Constitution: A Dangerous Case Of The Emperor's Clothes", *Parliamentary Affairs*, Volume 41, Issue 3, July 1988, ss. 340-361; Türk Anayasa Hukuku doktrininde de Birleşik Krallık'ta bir anayasa olmadığını sa-

gerekir ki Birleşik Krallık'ta anayasal nitelikte muhtelif kanunlar, mahkeme içtihatları ve teamüller bulunmakta olup tüm bunlar kümülatif olarak kodifiye edilmiş bir anayasanın misyonunu üstlenmektedir⁵. Dolayısıyla Birleşik Krallık'ta Anayasa ismiyle kodifiye edilmiş, herkesin erişebileceği bir metin bulunmasa da bu durum Birleşik Krallık'ın anayasası olmadığını anlamına gelmemektedir. Anayasa metni yerine geçecek tüm dağınık kurallar birlikte düşünüldüğünde Birleşik Krallık'ta bir anayasa olduğunu kabul etmek gerekir⁶. Gerçekten de kuvvetler ayrılığının ve Parlatentonun doğduğu; krallığın, kabinenin ve parlatentonun yüzyıllarca uyum içinde çalıştığı ve temel hakların güvence altında olduğu bir ülkede anayasanın olmadığını savunmak kabul edilebilir bir yaklaşım değildir⁷. Sonuç olarak Birleşik Krallık'ta belki kodifiye edilmiş bir anayasa yok ancak fonksiyonel (geniş, maddi)⁸ anlamda bir anayasa yer almaktadır⁹.

vunan yazarlar vardır. Bu yönde bkz., Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I*, Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Mart 2020, s. 124.

- 5 Chris Taylor, *Constitutional and Administrative Law*, 5th Edition, Pearson, 2021, s. 7; Ridges, s. 186.
- 6 Birleşik Krallık'ta bir anayasanın olduğunu açıklamak üzere doktrinde dar anlamda anayasa ve geniş anlamda anayasa sınıflandırması da yapılmaktadır. Dar anlamda anayasa; anayasal kuralların tek bir metinde düzenlendiği anayasa biçimini ifade ederken; geniş anlamda anayasa ise anayasal kuralların tek bir metinde toplanmadığı anayasa biçimini ifade etmektedir. Buna göre Birleşik Krallık Anayasası geniş anlamda anayasayı ifade etmektedir. Bu yönde bkz., Bradley, Ewing, Knight, s. 3-4; Benzer yönde bkz., Joanne Sellick, *Key Facts - Constitutional and Administrative Law*, 4th Edition, Hodder Education, 2010, s. 2; McGarry, s. 10 vd.
- 7 Birleşik Krallık doktrininde Krallığın bir anayasası olduğunu ispatlamaya yönelik birtakım emareler (indikatörler) sıralanmaktadır:
 - Birleşik Krallığın Anayasası olmasa hükümet, başbakan, parlamento gibi devlet aygıtlarının varlığı söz konusu olmazdı. Dolayısıyla bunların varlığını düzenleyen kurallar anayasal kurallar söz konusudur.
 - Birleşik Krallık'ta davalarda ve çıkarılan kanunlarda sıklıkla anayasaya atıfta bulunulmaktadır. Örneğin; 2005 yılında Anayasal Reform Yasası (Constitutional Reform Act 2005) çıkarılmıştır.
 - Hukuk Fakültelerinde Birleşik Krallığın Anayasası'na ilişkin dersler okutulmakta ve Anayasa Hukuku kitapları neşredilmektedir.
 - Brexit kararı gibi tarihi süreç içerisinde birçok siyasi mesele hukukçu ve siyasiler tarafından anayasal kriz olarak adlandırılmaktadır.
 - Devlet bünyesinde anayasal konularda faaliyet gösteren bir takım komite ve kurumlar oluşturulmaktadır. Örneğin; 2007 yılına kadar devlet bünyesinde Anayasal İşler Departmanı (Department for Constitutional Affairs) faaliyet göstermiştir.
 Birleşik Krallık'ta bir anayasanın olduğuna dair bu ve benzeri emareler (indikatörler) için bkz., Ryan, Foster, s. 24-25.
- 8 Türk Anayasa Hukuku doktrininde bu tür anayasalar için geniş (maddi) anayasa tabiri de kullanılabilir. ANAYURT geniş (maddi) anlamda anayasayı "kamu otoritelerinin kuruluşu, işleyişi, organları ve aralarındaki ilişkilerle bireylerin hak ve özgürlüklerini düzenleyen, diğer kurallardan hukuken değilse de sosyolojik olarak az-çok üstünlüğü bulunan, yazılı ve yazılı olmayan kurallar kümesi" olarak tanımlamaktadır. Bkz., Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 6. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 120-121.
- 9 Sellick, s. 2; Carroll, s. 4.

Birleşik Krallık Anayasası'nın yazılı tek bir metinden oluşmaması onun doktrinde yazısız anayasa olarak nitelendirilmesine yol açmıştır¹⁰. Kanaatimizce bu tanımlama çok isabetli değildir. Zira yukarıda ifade edildiği ve aşağıda detaylı olarak incelendiği üzere Birleşik Krallık Anayasası sadece teamül ve uygulamalardan değil aynı zamanda her geçen gün sayısı artan kanunlardan ve yazılı kurallardan da oluşmaktadır¹¹. Bu sebeple Birleşik Krallık Anayasası'nın yazısız değil kodifiye edilmemiş bir anayasa olarak nitelendirilmesinin daha isabetli olduğunu tekrardan vurgulamak gerekir¹². Birleşik Krallık'ta neden kodifiye edilmiş bir anayasanın olmadığı sorusuna net bir cevap verebilmek mümkün değildir. Ancak belirtmek gerekir ki tarihi süreç içerisinde tek bir metinde toplanmış yazılı anayasalar ciddi bir takım siyasi kırılmalar, olaylar, savaşlar, istilalar veya bağımsızlık mücadeleleri sonucu ortaya çıkmış metinlerdir¹³. Birleşik Krallık'ta tarihi süreç içerisinde mezkûr kırılma ve mücadelelerin yaşanmadığı veya ortaya çıkan siyasi olayların kodifiye edilmiş bir anayasayı gerektirmediği kabul edilmektedir¹⁴. Gerçekten de Birleşik Krallık'ta geçmişte ortaya çıkan ve önemli olarak addedilebilecek siyasi olaylar daha çok kanunlarla düzenleme altına alınmış veya bir sonuca bağlanmıştır¹⁵.

Birleşik Krallık Anayasası kodifiye edilmiş bir metinden müteşekkil olmadığından diğer kanun ve hukuk normlarından daha ağır prosedürlere sahip bir katı anayasa da söz konusu değildir. Zira Birleşik Krallık Anayasası'nı oluşturan başta kanunlar olmak üzere, içtihatlar ve teamüller sonradan herhangi bir farklı usul ve şekle tabi olmadan değiştirilebilmektedir¹⁶. Aşağıda aktarıldığı üzere Birleşik Krallık uygulaması ve doktrininde kanunlara anayasal kanun ismi verilse de bu sadece niteleme amaçlı olup bu kanunların diğer kanun-

10 Ryan, Foster, s. 29; Carroll, s. 16-17.

11 Aynı yönde bkz., Taylor, s. 17; Colin Turpin, Adam Tomkins, *British Government and the Constitution*, Sixth Edition, Cambridge University Press, 2007, s. 139.

12 Benzer bir yaklaşım için bkz., Ryan, Foster, s. 16.

13 Ryan, Foster, s. 14, 28; McGarry, s. 11; Jamie Grace, *Key Facts Key Cases: Constitutional & Administrative Law*, Routledge, 2016, s. 3; Örneğin; Fransa Anayasası Fransız devriminin, Federal Almanya Anayasası ise II. Dünya Savaşı sonrasında ihdas edilen anayasalardır. Yine sömürgeleikten kurtulup bağımsızlığına kavuşan Hindistan ile birlik içerisindeyken ayrı birer bağımsız devlete dönüşen Yugoslavya üyesi devletler de yeni anayasalar ihdas etmişlerdir. Sellick, s. 3.

14 Ryan, Foster, s. 28; McGarry, s. 12; Grace, s. 3.

15 Bu siyasi olaylara örnek olarak 1688 Devrimi, 1910 Lordlar Kamarası krizi, 1936 yılında kralın tahttan çekilmesi hadisesi ve 1973 yılında Birleşik Krallık'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girişi örnek gösterilebilir. Tüm bu siyasi meseleler Birleşik Krallık'ta yeni bir anayasa ihtiyacını doğurmamıştır. Tüm bu olaylar sırasıyla Bill of Rights 1688/9; Parliament Act 1911; Abdication Act 1936 ve European Communities Act 1972 adlı yasalarla düzenleme altına alınmıştır. Bu yönde bkz., Sellick, s. 4.

16 Ryan, Foster, s. 16.

lardan ihdas ediliş, değiştiriliş veya kaldırılış yönünden herhangi bir farkı bulunmamaktadır. Anayasal olarak nitelendirilen kanunlarla diğer kanunlar arasında ihdas ediliş noktasında herhangi bir farklılık olmamasına rağmen *Thoburn v Sunderland City Council* davasında hakim Laws, anayasal kanunlarla olağan kanunların ilga edilebilmeleri noktasında birbirinden ayrıldığını savunmuştur. Hakim Laws, olağan kanunların zımni olarak sonradan çıkarılacak bir kanunla ilga edilebileceğini kabul ederken; anayasal kanunların ancak tereddüte mahal bırakmayacak açık ifadelerle ilga edilebileceğini savunmuştur¹⁷. Doktrinde kimi yazarlar Hakim Laws'un bu yaklaşımıyla anayasal kanunların yarı katı¹⁸ veya az derecede katı¹⁹ bir niteliğe dönüştüğünü savunmuştur. Kanaatimizce bu ileri ve abartı bir yaklaşımdır. Anayasal kanunların ilgalarında mülga eden kanunun açık bir ifadeyle ilga etmek zorunda olması anayasal kanunlara herhangi bir üstünlük vermez. Zira açıkça (sarih) ilganın ne demek olduğu yani sınırları net değildir. Diğer taraftan parlamento özen göstererek olağan kanunları da açık kanunlarla ilga edebilir. Bu sebeple hakim Laws'un yaklaşımı belki anayasal kanunlara verilen önemi gösterir ancak onları katı bir anayasal kural haline getirmez. Tüm bu açıklamalar ışığında Birleşik Krallık Anayasası'nın esnek bir anayasa olduğunu kabul etmek gerekir²⁰.

II. Birleşik Krallık Anayasası'nın Kaynakları

Birleşik Krallık Anayasası kodifiye edilmediğinden bu düzende anayasanın kaynağını teşkil eden anayasal kurallar yazılı ve yazısız olarak dağınık şekildedir. Anayasanın bu dağınık kaynakları, doktrinde muhtelif sınıflandırmalarla ele alınmaktadır²¹. Ancak çalışmada bu sınıflandırmalara girmeden Birleşik Krallık'ın anayasasının kaynakları şu şekilde sıralanmıştır:

- Anayasal Kanunlar (Constitutional Statutes)
- Mahkeme İçtihatları

17 Hakim Laws'un yaklaşımı için bkz., *Thoburn v Sunderland City Council* England and Wales High Court (Administrative Court) Feb 18, 2002, p. 63, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff76f6odo3e7f57eac6d5>, Erişim Tarihi: 10.11.2023.

18 Sellick, s. 13; Grace, s. 12.

19 McGarry, s. 16.

20 Bradley, Ewing, Knight, s. 7; Ryan, Foster, s. 16, 31; Sellick, s. 2, 4; McGarry, s. 14; Grace, s. 4; Ridges, s. 187.

21 Anayasanın kaynaklarını genel (ordinary) ve özel (special) kaynaklar olarak ayıran yazarlar bulunmaktadır. Bu sınıflandırmada genel kaynaklar diğer hukuk dallarının yanısıra anayasa hukukunun da kaynağı olan kaynakları ifade etmektedir. Özel kaynaklar ise sadece anayasaya özgü kaynakları ifade etmektedir. Genel kaynaklara örnek olarak yasalar zikredilecekken; özel kaynaklara örnek olarak anayasal konvansiyonlar zikredilebilir. Bu yöndeki sınıflandırma için bkz., Taylor, s. 31 vd.; Anayasanın kaynaklarını legal ve legal olmayan kaynaklar olarak sınıflandırarak inceleyen yazarlarda bulunmaktadır. için bkz., Sellick, s. 11 vd; Grace, s. 10-23.

- Kraliyet Ayrıcalıkları (The Royal Prerogative)
- Anayasal Konvansiyonlar
- Diğer Kaynaklar

Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu kaynaklar tek tek inceleme konusu yapılmıştır.

A. Anayasal Kanunlar (Constitutional Statutes)

Kanunlar (statute, act), şüphesiz bir devletin en temel hukuk normlarıdır. Bu kanunlarla devlet ve bireye dair birçok ilişki düzenleme altına alınır. Birleşik Krallık'ta da her ülkede olduğu gibi hukukun her alanına dair çıkarılmış birçok kanun bulunmaktadır²². Bu kanunlar arasında devletin temel teşkilatını ve temel hak ve hürriyetleri yani doğrudan anayasal konuları düzenleyen kanunlara da rastlanmaktadır. Birleşik Krallık doktrinde ve yargı kararlarında devlet teşkilatını, devlet-birey ilişkilerini düzenleyen ya da temel hak ve hürriyetleri ihtiva eden bu tür kanunlar anayasal kanun (constitutional statutes) olarak ele alınmakta ve diğer olağan kanunlardan (ordinary statutes) ayrılmaktadır²³. Anayasal kanun – olağan kanun ayrımı ilk defa *Thoburn v Sunderland City Council* davasında ortaya konulmuştur. Davanın hakimi John Laws, anayasal kanunlarla olağan kanunların ayrımı noktasında şu görüşü ileri sürmüştür: “*Kanaatime göre anayasal kanunlar a) vatandaşı ile devlet arasındaki ilişkiyi genel ve kapsamlı bir şekilde düzenleyen ya da (b) bugün temel anayasal haklar olarak kabul edilen hakları genişleten ya da daraltan anayasalardır.*”²⁴. Bu yaklaşım daha sonra doktrin tarafından da benimsenmiştir. Söz konusu kararda anayasal ve diğer kanunları ayırma noktasında ileri sürülen ölçüt subjektif değerlendirmelere açık olup kesin bir sonuç ortaya koymamaktadır. Diğer taraftan günümüzde Birleşik Krallık'ta yürürlükte olan yüzlerce kanunun içeriği bir bütün olarak değerlendirip ele almak ve bunların anayasal olup olmadığını tespit etmek oldukça güç bir iştir. Nitekim bu güçlük sebebiyle Birleşik Krallık'ta anayasal kanunların sıralı tam listesi ortaya konulamamaktadır. Buna karşın hem doktrinde hem de yargı kararlarında ittifakla kabul edilen bir takım anayasal kanunlar bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir²⁵:

22 Birleşik Krallık'ta mahkemeler 1689 Bill of Rights'tan günümüze kanunları hukukun en önemli kaynaklarından biri olarak kabul etmektedir. Bkz., Peter Leyland, *The Constitution of The United Kingdom: A Contextual Analysis*, Fourth Edition, Hart Publishing, Great Britain, 2021, s. 29.

23 Sellick, s. 13; Taylor, s. 18; Leyland, s. 29.

24 Karar için bkz., *Thoburn v Sunderland City Council* England and Wales High Court (Administrative Court) Feb 18, 2002, p. 62, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff76f60d03e7f57eac6d5>, Erişim Tarihi: 10.11.2023.

25 Bradley, Ewing, Knight, s. 12 vd.; Ryan, Foster, s. 47-50; Taylor, s. 18-19; Sellick, s. 12-13; Carroll, s. 107-108; Grace, s. 10-11.

- *1215 Magna Charta*²⁶: Krallıkla yapılan anlaşma ile birey hakları, kilise özgürlüğü, adil vergilendirme, keyfi cezalandırma yasağı ve jüri önünde yargılama gibi ilkeler teminat altına alınmıştır. Bu belge krallığın mutlak yetkilerinin sınırlandırılmasında önemli bir kilometre taşı olmuştur.

- *1707 İskoçya ile Birlik Yasası (Act of Union with Scotland 1707)*: Bu yasayla birlikte İngiltere ve İskoçya Parlamentoları tek bir parlamento çatısı altında birleşmiştir. Her iki ülkenin yasama fonksiyonu Londra merkezli Westminster Parlamentosu'nda icra edilmeye başlanmıştır.

- *1689 Haklar Bildirgesi (Bill of Rights 1689)*: Bu bildirme Birleşik Krallığın anayasal tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu haklar bildirgesiyle birlikte artık Birleşik Krallık'ta yasama organı krallıktan parlamentoya devredilmiştir. Yine krallığın birçok önemli yetkisi sınırlanmış ve bir dizi temel hak teminat altına alınmıştır. Günümüzde dahi birçok hükmü yürürlükte olan bu bildirme Birleşik Krallık Anayasası'nın özellikle temel haklar kısmı açısından oldukça önemlidir. Söz konusu bildirmede teminat altına alınan bazı hak ve ilkeler şunlardır²⁷:

- Krallığın parlamentonun onayı olmadan yasaları askıya alamayacağı,
- Krallığa dilekçe vermenin tebaanın temel hakkı olduğu ve bu dilekçeler için soruşturma başlatılamayacağı,
- Parlamento seçimlerinin serbest olacağı,
- Parlamentodaki konuşma ve ifadeler için soruşturma başlatılamayacağı,
- Adil para ve hapis cezaları verileceği.

- *1911 ve 1949 Parlamento Yasaları (Parliament Acts 1911 and 1949)*²⁸: Bu yasalarla birlikte Lordlar Kamarası'nın Avam Kamarası tarafından kabul edilen yasaları veto etme yetkisi kaldırılmış Lordlar Kamarası'na sadece yasaları belli bir süre geciktirme yetkisi verilmiştir.

- *1936 Majestelerinin Feragat Beyanı Yasası (His Majesty's Declaration of Abdication Act 1936)*: Bu yasayla birlikte Kral 8. Edward'ın ABD'li Wallis Simpson'la evlenebilmek için tahttan feragat etmesine onay verilmiştir.

- *1998 İnsan Hakları Yasası (Human Rights Act 1998)*: Bu yasayla ülkenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne entegrasyonu öngörülmüş ve devlete sözleşmede öngörülen yükümlülükleri yerine getirme ödevi verilmiştir.

- *1999 Lordlar Kamarası Yasası (House of Lords Act 1999)*: Bu yasayla

26 Magna Charta'nın önemli hükümleri için bkz., Ridges, s. 189-191.

27 1689 Haklar Bildirgesi (Bill of Rights 1689) İngilizce metni erişim için bkz., <https://www.legislation.gov.uk/aep/WillandMarSess2/1/2/introduction>, Erişim Tarihi: 04.07.2024.

28 Bu kanunlar hakkında detaylı bilgi için bkz., Yahya Berkol Gülgeç, *Normlar Hiyerarşisi*, XII Levha Yayınları, 3. Baskı, 2022, s. 433-439.

Lordlar Kamarası'nda irsi olarak bulunma hakkına sahip olan soyluların birçoğunun oy kullanma hakkı ellerinden alınmıştır.

- *2005 Anayasal Reform Yasası (Constitutional Reform Act 2005)*: Bu yasayla kabinenin bir üyesi olan adalet bakanının rolünde önemli değişiklikler yapılmıştır. Diğer taraftan ülkede en üstün yargılama merci olan Lordlar Kamarası'nın bu yetkisi kaldırılmış ve bir yüksek mahkeme kurulmuştur. Dolayısıyla bu yasa ülkede anayasa hareketleri açısından önemli bir düzenlemedir.

- *2011 Belirli Tarihli Parlamentolar Yasası (Fixed-term Parliaments Act 2011)*: Bu yasayla birlikte Başbakanın takdirinde olan parlamento seçim takvimini belirleme yetkisi kaldırılarak seçimler için belirli bir tarih öngörülmüştür.

- *2016 Soruşturma Yetkileri Yasası (The Investigatory Powers Act 2016)*: İletişim verilerinin elde edilmesini ve saklanmasını da içerecek şekilde bireyler üzerindeki devlet gözetimini arttıran yetkiler kabul edilmiştir.

Örnek olarak aktarılan bu kanunlar, Birleşik Krallık'ta anayasanın temel kaynakları arasında gösterilmekte diğer bir ifadeyle anayasanın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Ancak Birleşik Krallık'ta anayasanın kaynağını teşkil edecek kanunlar bunlarla sınırlı değildir. Yukarıda da ifade edildiği üzere her bir kanunun anayasal içeriğinin incelenip bir anayasal kanun listesi oluşturabilmesi oldukça güç olduğundan kesin ve resmi bir anayasal kanunlar listesi bulunmamaktadır. Somut olaya göre yargı içtihatları ve doktrinin kanunlar üzerindeki değerlendirmeleri kanunların anayasal olup olmadığı noktasında belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla anayasal kanunların Birleşik Krallık Anayasası'nın bir kaynağı olarak bir sınırı olmadığını ve belirsizliği bünyesinde taşıdığını ifade etmek gerekir.

Son olarak yukarıda Birleşik Krallık Anayasası'nın özellikleri aktarılırken vurgulandığı üzere Anayasal kanunlar diğer kanunlardan farklı şekil ve usul kurallarına tabii değildir. Her ne kadar *Thoburn v Sunderland City Council* davasında hakim Laws, anayasal kanunlarla olağan kanunların ilga edilebilmeleri noktasında birbirinden ayrıldığını, olağan kanunların zımni olarak sonradan çıkarılacak bir kanunla ilga edilebileceğini kabul ederken; anayasal kanunların ancak açık bir kanunla ilga edilebileceğini ifade etmiş olsa da bu yaklaşımın kanaatimizce isabetli olmadığı yukarıda ifade edilmişti. Tekrara girmeden belirtmek gerekir ki günümüzde Birleşik Krallık Anayasası'nın bir kaynağı olarak anayasal kanunlar ihdas, değiştiriliş ve ilgaları yönünden diğer kanunlardan ayrılmamaktadır.

B. Mahkeme İçtihatları

Birleşik Krallık Anayasasının bir diğer kaynağı, yargı içtihatlarıdır. Yazılı bir anayasası olmayan Birleşik Krallık'ta mahkeme içtihatları hukuk düzeni içerisinde önemli bir yer tutmaktadır²⁹. Bu yargı içtihatları arasında devletin temel teşkilatını ve temel hak ve hürriyetlerini ilgilendiren yani anayasal nitelikte içtihatlar da rastlanmaktadır. Bu içtihatlar iki gruba ayrılabilir³⁰; common law ve yasama yorumları.

İçtihat hukuku ya da yargıç yapımı hukuk olarak da bilinen common law, yasal düzenlemenin olmadığı bir konuda mahkemelerin örf ve adeti dikkate alarak oluşturduğu ve Krallık genelinde uygulanan içtihatlar müktesebatını ifade etmektedir. Örf ve adet hukuku ya da ortak hukuk olarak adlandırılabilir bu müktesebat zamanla ve kademeli olarak gelişmiştir. Somut bir yargılamada yüksek mahkemelerin verdikleri içtihatlar sonraki süreçte stare decisis ilkesi³¹ gereği diğer hâkimler tarafından da uygulanmaya başlanmış ve böylece Krallık genelinde emsal kararlarla örülü bir bütünlük oluşmuştur³². Common law ile her davada uygulanabilecek esnek kuralların geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Örf ve adete dayalı yargı içtihatları anlamına gelen common law içerisinde anayasal nitelikteki içtihatlar da rastlamak mümkündür. Diğer bir ifadeyle devlet teşkilatını, devletin işleyiş ve görevlerini ve bireylerin temel haklarını ilgilendiren içtihatlar common law dairesi içerisinde yer alabilmektedir. Mezkur içtihatlar sebebiyle doktrinde common law, diğer hukuk alanlarında olduğu gibi anayasanın da bir kaynağı yani onun bir parçası olarak kabul görmektedir³³.

Doktrinde anayasanın bir kaynağı olarak common law'dan şu örnek kararlar zikredilmektedir³⁴:

- **Prohibitions del Roy (1607) Kararı**³⁵: Dönemin kralının bir yargılamada hakim olarak karar vermek istemesi üzerine hakim Edward Coke yargılama faaliyetinin mahkeme ve yargıçlara ait olduğunu ve Kral'ın böyle bir

29 Ryan, Foster, s. 56.

30 Bradley, Ewing, Knight, s. 15.

31 Stare decisis ilkesi, bir mahkemenin daha önce başka bir mahkeme tarafından verilmiş bir kararı bağlayıcı olarak kabul etmesidir. Mahkemeler bu ilke gereği, daha önce verilmiş emsal kararlara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu ilke için bkz., Gülgeç, s. 461-465; Söz konusu ilke kapsamında mahkemeler içtihatlar sıkı sıkıya bağlı olsa da, içtihadı veren mahkemenin eski içtihatla artık bağlı olmadığını açıklamasıyla veya daha üst derece mahkemelerinin tartışmalı içtihadı kaldırmasıyla içtihadın bağlayıcılığı ortadan kalkacaktır. Bkz., Arzu Oğuz, *Karşılaştırmalı Hukuk*, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s. 268.

32 Bradley, Ewing, Knight, s. 15.

33 Bradley, Ewing, Knight, s. 15; Leyland, s. 10.

34 Sellick, s. 13-14; Ryan, Foster, s. 57-58; Grace, s. 13.

35 Karar için bkz., <https://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/KB/1607/J23.html>.

yetkiye sahip olmadığını ileri sürmüştür³⁶.

- **Entick v Carrington (1765) Kararı**³⁷: Bu davada dışişleri bakanının emriyle vatana ihanet ile suçlanan Entick'in hem evine girilmiş hem de evraklarına el koyulmuştur. Bakanlık arama ve el koyma yetkisinin hükümetin yetki alanı içerisinde olduğunu ileri sürmüştür. Ancak açılan davada mahkeme ne common law'da ne yazılı bir hukuk metninde hükümetin söz konusu yetkilerini içeren bir kuralın olmadığına işaret ederek yapılan eylemin hukuk dışı olduğuna hükmetmiştir. Böylece devletin hukukun üstünde olmadığı ve devletin yasal zeminde hareket etmesi gerektiği bu kararla birlikte vurgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle bu karar devlet otoritesini sınırlayan bir karar olmuştur.

- **Pickin v British Rail Board (1974) Kararı**: Mahkeme, bu davada usulüne uygun bir şekilde yürürlüğe girmiş kanunun geçerliliğinin sorgulanamayacağına hükmetmiştir.

- **Congreve v Home Office (1976) Kararı**: Karara konu olayda hükümet tv lisans ücretlerini arttırma yoluna gitmiştir. Henüz bu artış yürürlüğe girmeden önce kimi vatandaşlar eski fiyat üzerinden lisans satın almışlardır. Hükümet ortaya çıkan maddi zararı telafi edebilmek için halktan yeni ücretle beraber ortaya çıkan farkı ödemeleri gerektiğine aksi takdirde lisanslarının iptal edileceğine karar vermiştir. Bu karar mahkemeye intikal ettikten sonra mahkeme hükümetin, kendisine tanınmamış bir yetkiyi kullandığına ve hükümetin açıkça kendisine yetki tanınan durumlarda halktan vergi alabileceğine hükmederek işlemin hukuka aykırı olduğuna karar vermiştir.

Birleşik Krallık'ta anayasa ve diğer hukuk dallarına kaynaklık teşkil eden bu ve benzeri kararlarının yanı sıra, mahkemelerin yürürlükteki yasa hükümlerini yorumladığı kararlara da (statutory interpretation) rastlanmaktadır³⁸. Mahkemeler özellikle üzerinde uyuşmazlık veya belirsizlik bulunan kanunlara ilişkin yaptıkları yorumlarla anayasal düzene katkıda bulunabilmektedir³⁹. Ancak burada bu yorumlama kararlarının bir anayasal kaynak olarak zikredilebilmesi için yorumlanan kanunların da anayasal nitelikte bir kanun olması gerekmektedir. Mahkemeler, yasama yorumlarını yaparken parlamentonun bir takım karinelere uyduğu yönünde ön kabullerde bulunmakta ve bu karinelere göre yorum yapmaktadır. Bu karinelere örnek olarak parlamentonun kraliye-

³⁶ Bu karar Birleşik Krallık'ta yargı ile yürütmenin ayrılması yani kuvvetler ayrılığı açısından önemli bir karar olmuştur.

³⁷ Karar hakkında bkz., https://en.wikipedia.org/wiki/Entick_v_Carrington?oldformat=true, Erişim Tarihi: 05.07.2024.

³⁸ Sellick, s. 14; Leyland, s. 31; Carroll, s. 109; Genel bir değerlendirme için bkz. Bradley, Ewing, Knight, s. 16-17.

³⁹ Mahkemelerin verdiği yorumlayıcı kararlara örnek için bkz., Carroll, s. 109; Ryan, Foster, s. 59.

te ilişkin hak ve ayrıcalıkları değiştiremeyeceği, hukukun üstünlüğüne aykırı yasa çıkaramayacağı ve cezalara geriye dönük etki kazandıramayacağı zikredilebilir⁴⁰. Mahkemenin yasaları yorumlamasının en etkili sonuç doğurduğu alan yasaların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirmek için yaptığı yorumlardır. Aşağıda bu konu ayrıca ele alındığından burada sadece değinmekle iktifa edilecektir.

Mahkeme içtihatları ister common law niteliğinde olsun isterse yasama yorumu, hiyerarşik olarak kanunların altındadır. Yani kanunlarla mahkeme içtihatları ortadan kaldırılabilir⁴¹. Birleşik Krallık'ta benimsenen parlamento-nun üstünlüğü ilkesi bunu gerektirmekte olup tüm mahkemeler de buna riayet etmek durumundadır⁴².

Günümüzde hukukun her alanında olduğu gibi⁴³ Anayasa hukuku açısından da common law yavaş yavaş etkisini kaybetmekte yazılı hukuk kurallarına daha sık başvurulmaktadır. Ancak bu azalan etkisine rağmen Birleşik Krallık'ta mahkeme içtihatları hukukun ve anayasanın kaynağı olmaya devam etmektedir.

C. Kraliyet Ayrıcalıkları (The Royal Prerogative)

Anayasa hukukunun kaynağı olarak bir diğer kaynak kraliyet ayrıcalıklarıdır. Birleşik Krallık'ta krallık (monarch), parlamentonun olmadığı ve kuvvetler ayrılığının tam anlamıyla zuhur etmediği dönemlerde monist yapı olarak yasama, yürütme ve yargı yetkilerini bünyesinde taşımıştır. Ancak parlamentonun ortaya çıkışı ve parlamentonun üstünlüğü ilkesinin benimsenmesi, kabinenin yürütmede daha etkin konuma gelmesi, bağımsız mahkemelerin yaygınlaşması kısacası meşrutî monarşiye geçişle birlikte krallığın sahip olduğu mezkur yetkiler her geçen gün zayıflamış ve bu yetkiler diğer kurumlara tevdi edilmiştir. Yasama yetkileri parlamentoya, yargı yetkisi ise mahkemelere geçmiştir. Kraliyet ayrıcalıkları ise krallığın sahip olduğu yürütme yetkilerinden günümüze kalan yetkileri ifade etmektedir. Ancak bu yetkilerin önemli bir kısmı da yürütmenin etkin kanadı olan başbakan ve bakanlar kuruluna yani kabinenin eline geçmiştir. Kabine bu yetkileri günümüzde krallık adına kullanmaktadır.

40 Bu karineler için bkz., Carroll, s. 109; Ryan, Foster, s. 59.

41 Sellick, s. 13; Hatta parlamentonun geçmişe dönük olarak common law prensiplerini ilga edebileceği yönünde bkz., Bradley, Ewing, Knight, s. 16.

42 Leyland, s. 31; Sellick, s. 13.

43 "... Çağın değişen koşulları ve modern toplum yaşamında ortaya çıkan yeni sorunlar ve en önemlisi hızla gelişen yaşam temposu karşısında, Ortak Hukukun Hakimler tarafından sağlanan sürekli fakat çok yavaş gelişmesi yetersiz kalmış ve bu nedenle İngiliz Hukukunun geleneklere bağımlı temeli bugün artık Parlamentonun kanun koyucunun iradesine ve düzenlemesine bırakılmıştır." Bkz., Namık Kemal Yalçınkaya, *İngiliz Hukuku*, Eroğlu Matbaası, Ankara 1981, s. 22.

Kral veya kraliçenin bizzat kullanılmasına hasredilen ayrıcalıklı yetkileri ise oldukça sınırlıdır. İşte yazılı metinlerde ve mahkeme içtihatlarında yer almamasına rağmen monist dönemlerden günümüze kadar ulaşan; bizzat krallık veya krallık adına kabine tarafından kullanılan yürütmeye dair bu yetkilere kraliyet ayrıcalıkları denmektedir⁴⁴. Bu ayrıcalıklı yetkiler daha çok anayasal konulara ilişkin olduğundan anayasanın önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir.

Kraliyet Ayrıcalıkları, Birleşik Krallık anayasal düzeninde yürütmenin elini güçlendiren yetkililerdir. Zira parlamentonun üstünlüğü ilkesine rağmen hükümet ve krallık söz konusu yetkileri herhangi yasa veya parlamento iznine gerek duymaksızın kullanabilmektedir⁴⁵.

Kralliyet ayrıcalıkları kapsamındaki yetkiler, hem ulusal hem de uluslararası konulara ilişkin olabilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu yetkiler krallık ya da krallık adına kabine tarafından kullanılabilir. Krallığın bizzat kullandığı ayrıcalıklı yetkilere örnek olarak⁴⁶;

- Başbakanı atamak,
- Parlamenti toplamak veya feshetmek,
- Bir kanunun yürürlüğe girmesi için onaylamak,
- Vergileri arttırmak, onur madalyası (ödülü) vermek zikredilebilir⁴⁷.

Hükümetin yani kabinenin kullandığı kraliyet yetkilerine ise;

- Savaş veya barış ilan etmek,
- Uluslararası antlaşmaları akdetmek ve onaylamak,
- Ülkeleri tanımak,
- Yabancıların memuriyetleriyle ilgili düzenlemeler yapmak,
- Kamu teşkilatı içinde muhtelif organlar oluşturmak,
- Pasaport tanzim etmek,
- Suçluları affetmek veya cezalarını düşürmek örnek olarak sayılabilir⁴⁸.

Bazı kraliyet ayrıcalıkları ise hükümet ve krallık tarafından ortak kullanılmaktadır. Örneğin; başbakanın önerisi üzerine krallığın bakanları ataması gibi⁴⁹.

44 Ryan, Foster, s. 315.

45 Taylor, s. 21.

46 Ryan, Foster, s. 315-316.

47 Sellick, s. 82.

48 Sellick, s. 83-86; Ryan, Foster, s. 317 vd.

49 Öneri kelimesiyle krallığın başbakanın önerisini reddetme imkânı tanıyor gibi gözükse de uygulamada Krallık başbakanın önerisine riayet etmektedir.

Kraliyet ayrıcalıkları geçmişten günümüze ulaşan miras yetkiler olduklarından bu yetkilere yenisinin eklenemeyeceği kabul edilmektedir⁵⁰.

Kraliyet ayrıcalıkları yasalardan üstün kabul edilmemektedir. Tıpkı yargı içtihatlarında olduğu gibi parlamentonun üstünlüğü ilkesi gereği bir konuya ilişkin yasa hükmü çıkarılmışsa kraliyet ayrıcalıkları yerine yasalar uygulama alanı bulacaktır⁵¹. Nitekim bu husus 1920 yılında Attorney General v De Keyser's Royal Hotel Ltd kararında⁵² açıkça ortaya koyulmuştur. Karara konu olayda I. Dünya Savaşı'nda İngiliz birlikleri tarafından kullanılan bir otel tahribata uğramış bunun üzerine otel sahipleri hükümetten Defence of the Realm Act 1914 yasası uyarınca tazminat talebinde bulunmuştur. Ancak hükümet otelin kullanılmasının hükümete geçmiş olan savunmaya yönelik bir kraliyet ayrıcalığı kapsamında olduğunu savunarak tazminat ödemekten kaçınmıştır. Bunun üzerine söz konusu uyuşmazlık mahkemeye intikal etmiş ve mahkeme parlamentonun üstünlüğü ilkesi gereği yasaların kraliyet ayrıcalıklarından üstün olduğunu kabul ederek tazminat ödenmesine hükmetmiştir. Bu kararla birlikte aynı konuya ilişkin yasa ve kraliyet ayrıcalığı var ise bu durumda yasalara öncelik tanınacağı kabul edilmiştir⁵³.

Mahkemeler kraliyet ayrıcalıklarını tanımakta ve içtihatlarında esas almaktadır⁵⁴. Özellikle somut bir olayın kraliyete ait ayrıcalıklı yetkinin kapsamında olup olmadığı mahkemelerce dikkate alınabilmektedir. Ancak bu yetkiler tıpkı anayasal konvansiyonlarda olduğu gibi mahkemelerde ileri sürülebilecek, hukuki bağlayıcılık kazandırılabilir ve mahkemelerce denetlenebilecek anayasal kaynaklar değildir⁵⁵. Ancak son yıllarda mahkemelerin verdikleri kimi kararlarda bazı kraliyete ait yetkilerin denetlenebileceğini kabul edilmeye başlanmıştır⁵⁶. Bu denetim bir yetkinin kraliyet ayrıcalığı kapsamında olup olma-

50 Sellick, s. 82; Taylor, yeni kraliyet ayrıcalıkları söz konusu olamasa da mevcut ayrıcalıkların yorumlanabildiğini ve yorumlamayla yeni kraliyet ayrıcalıkları oluşturma arasında ince bir çizgi olduğunu ileri sürmektedir. Bkz., Taylor, s. 23.

51 Sellick, s. 89; Taylor, s. 24; Carroll, s. 357.

52 Karar için bkz., Attorney General v De Keyser's Royal Hotel Ltd [1920] AC 508 (HL), <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a938b3e60d03e5f6b82ba2f>, Erişim Tarihi: 30.11.2023.

53 Doktrinde kraliyet ayrıcalıklarının yasaların varlığı karşısında ilga olmadığı askıda kaldığı, söz konusu yasa yürürlükten kalkınca kraliyet ayrıcalığının tekrar işlerlik kazanacağını kabul edilmektedir. Bu yönde bkz., Taylor, s. 25; Benzer yönde bkz., Sellick, s. 89.

54 Leyland, s. 34.

55 Taylor, s. 24.

56 Kraliyet ayrıcalıklarının denetlenebileceği yönünde ilk karar için bkz., Council of Civil Service Unions v Minister for the Civil Service (the GCHQ case) [1985] AC 374 (HL). Bu kararda hükümet istihbarat kurumu olan Government Communications Headquarters (GCHQ) çalışanlarının grev riskine karşı bir sendikaya üye olmalarını kraliyet yetkisiyle sınırlandırmış sendika ise bu yetkiye ilişkin yargı yoluna gitmiştir. Kararda mahkeme söz konusu adımın hükümetin kraliyet yetkileri kapsamında olduğunu kabul edip başvuruyu reddetmiştir. Böylece yapılan işlemin kraliyet yetkileri kapsamında olsa da bunların da itiraza kabil oldukları kabul edilmiştir; Sonraki süreçte

dığı ve kullanılan yetkinin yasalarla uyumlu olup olmadığı ile sınırlı olmuştur.

D. Anayasal Konvansiyonlar

Bir diğer özel kaynak konvansiyonlardır. Anayasal konvansiyonlar devletin temel teşkilatı ile bu teşkilatta yer alan tüm aktörlerin görev, yetki ve sorumluluklara ilişkin geçmişten bugüne istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilen uygulamaları ifade etmektedir⁵⁷. Bunlar, ne kanunlarda ne yargı içtihatlarında (common law) yer alırlar⁵⁸. Bu uygulamalar anayasaların en önemli unsuru olan devleti ilgilendirdiğinden Birleşik Krallık Anayasa düzeninde önemli bir yer tutmaktadır. Bugün Birleşik Krallık'ın hükümet ve devlet şekli, hükümetin işleyişi, yasama ve yürütmenin görev ve yetkileri, bunların birbirleriyle etkileşimi gibi birçok mesele anayasal konvansiyonlarla düzenlenmektedir. Birleşik Krallık'ta anayasal konvansiyonlara şu şekilde örnekler verilebilir:

Krallığa (Crown) ilişkin Anayasal Konvansiyonlar: Krallığa dair konvansiyonlar daha çok kraliyet ayrıcalıklarının nasıl kullanıldığına ilişkindir⁵⁹. Dolayısıyla Anayasal konvansiyonlar ile kraliyet ayrıcalıkları arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin; yukarıda ifade edildiği üzere bir kanunun yürürlüğe gimesi için onaylanıp-reddedilmesi kraliyete ait bir ayrıcalıklı yetkidir. Ancak bu yetki en son 1708 yılında İskoç Milis Yasası'nın Kraliçe Anne tarafından veto yani yasa tasarısının reddi şeklinde kullanılmıştır⁶⁰. O tarihten günümüze yani yaklaşık üçyüz yılı aşan bir süredir oluşan konvansiyon gereği kanunlar krallık tarafından her zaman onaylanmaktadır⁶¹. Dolayısıyla

özellikle temel hak ve hürriyetleri ilgilendiren kraliyet ayrıcalıklarının denetime tabi tutulduğu görülmektedir. Örneğin mahkeme bir kararında İspanya'da yaşayan ve hakkında Birleşik Krallık'ta tutuklama kararı bulunan İngiliz vatandaşı hakkında Dışişleri bakanlığının kraliyet ayrıcalıkları kapsamında pasaport vermemesi işlemi bu yetkinin temel hak ve hürriyetlerle alakalı olması sebebiyle denetlenebileceği yönünde karar vermiştir. Karar için bkz., R v Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, ex parte Everett [1989] QB 811 (CA); Kraliyet ayrıcalıklarının denetlenebileceği ve yürürlükteki yasalarla çatıştığı çatışmadığının değerlendirilebileceği öngörülen diğer kararlar için bkz., R v Secretary of State for the Home Department, ex parte Bentley [1993] 4 All ER 442 (QB); R v Secretary of State for the Home Department, ex parte Northumbria Police Authority [1989] QB 26 (CA); R v Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, ex parte Rees-Mogg [1994] 1 All ER 457 (QB).

57 Leyland, s. 36; Anayasal konvansiyonlara ilişkin; “anayasanın pozitif ahlaki”, “anayasanın yazılı olmayan ilkeleri”, “anayasa ve siyasi uygulamanın genel kabul görmüş açıklayıcı ifadeleri” gibi tanımlar yapılmaktadır. Tanımlar için bkz., Sellick, s. 14.

58 Bradley, Ewing, Knight, s. 18; Sellick, s. 14; Bu sebeple Anayasa Konvansiyonlar doktrinde Birleşik Krallık Anayasası'nın yasal olmayan kaynaklarından biri olarak zikredilmektedir. Bkz., Leyland, s. 35.

59 Carroll, s. 348.

60 Bradley, Ewing, Knight, s. 19.

61 Ryan, Foster, s. 66; 1912-1914 yıllarında Birleşik Krallık'ın bölünmemesini ve İrlanda'ya özerklik verilmemesini savunan ittifakçılar (Unionists) İrlanda'ya özerklik veren yasa tasarısını reddetmesi yönünde Kral V. George'a baskı yapmışlardır. Ancak Kral, konvansiyona uygun olarak

krallığın kanunları veto etmesi konvansiyona aykırılık teşkil edecektir.

Başka bir örnekte krallığın başbakanı ataması bir ayrıcalıklı yetki iken avam kamarasında en yüksek sandalyeye sahip parti liderini ataması ise bir anayasal konvansiyondur⁶².

Benzer şekilde krallığın bakanları ataması ayrıcalıklı bir yetki iken, başbakanın tavsiyesi ve krallığın bu tavsiyeye mutlak suretle riayet ederek atama yapması anayasal bir konvansiyondur. Sonuç olarak konvansiyonlar daha çok yürütmeye kalan yetkilerin usulüne ve uygulanmasına ilişkin teamülleri ifade etmektedir.

Kabine ve Bakanlara İlişkin Konvansiyonlar: Hükümetin Avam kamarasının çoğunluğunun güvenine dayanması; Başbakanın mutlak surette Avam Kamarası üyesi olması⁶³; Bakanların hem münferit hem de kolektif olarak Parlamento'ya karşı sorumlu olması⁶⁴; Bakanların kabine kararlarına muhalefet etmemesi ve kabine tartışmalarını kamuoyuyla paylaşmaması⁶⁵.

Parlamento'ya İlişkin Konvansiyonlar: Parlamento'nun yılda en az 1 (bir) kez toplanması⁶⁶; Avam Kamarası içerisinde seçilen meclis başkanının mutlak bir tarafsızlıkla hareket etmesi⁶⁷; Avam Kamarası tarafından kabul edilen iktidarın seçim beyannamesindeki bir tedbire Lordlar Kamarası'nın karşı çıkmaması⁶⁸

Yargıya İlişkin Konvansiyonlar: Hakimlerin siyasi partilere üye olmaması⁶⁹; davayla kişisel bir ilgisi olan hakimın davadan çekilmesi yargıya ilişkin konvansiyonlara örnek gösterilebilir⁷⁰.

yasayı onaylamıştır. Doktrinde Krallığın, başbakan ve bakanların talebi üzerine yasaları reddedebileceği ancak bunun öncesi ve sonrasıyla oldukça zor bir süreç olacağı savunulmaktadır. Bkz., Bradley, Ewing, Knight, s. 19.

62 Ryan, Foster, s. 66, 316.

63 McGarry, s. 33; Carroll, s. 112; Lordlar Kamarası'ndan Başbakan en son 1902 yılında olmuştur. Konvansiyon gereği o tarihten bu yana Lordlar Kamarası'ndan başbakan çıkmamaktadır. Bkz., Bradley, Ewing, Knight, s. 21.

64 Carroll, s. 112; Ridges, s. 205.

65 McGarry, s. 34.

66 Carroll, s. 112; Ridges, s. 204.

67 Leyland, s. 46.

68 Bu Salisbury Konvansiyonu olarak bilinmektedir. Bkz., John Alder, *Constitutional and Administrative Laws*, Tenth Edition, Palgrave, 2015, . 62.

69 Bu konvansiyon günümüzde yargıçların davranışlarını düzenleyen "Guide to Judicial Conduct"ta da yer almaktadır. Dolayısıyla bu konvansiyon yazılı bir kural haline gelmiştir. Bkz., Bradley, Ewing, Knight, s. 20-21.

70 Ryan, Foster, s. 66.

Bu ve benzeri konvansiyonlar devlet organlarının başlangıç noktası bilinmeyen⁷¹ ve yıllarca istikrarlı bir şekilde uyguladığı aksi yönde adım atmadığı uygulamalardır. Günümüzde Birleşik Krallık'ta doktrin, Sir Ivor Jennings'in konvansiyonları üç unsurun varlığıyla açıkladığı yaklaşımı⁷² benimsemiştir⁷³. Söz konusu üç unsur şunlardır: İstikrarlı bir şekilde uygulanan bir teamülün varlığı, bu teamülün varlığının bir nedene dayanması ve devlet organlarının bu teamüle uyma noktasında kendilerini bir yükümlülük altında hissetmeleridir.

Devlet organlarının bu konvansiyon kurallarının aksi yönde hareket ettiğinde onlara uygulanacak maddi bir tedbir bulunmamaktadır. Bir yasa kuralı olmadıkları için mahkemelerde de ileri sürülemez, dava konusu olamazlar. Diğer bir ifadeyle mahkemeler bu konvansiyonlara göre karar veremezler⁷⁴. Ancak bu kurallara uyma noktasında devlet organları üzerinde manevi ve siyasi bir baskı bulunmaktadır. Bu baskı Birleşik Krallık'ın siyasi, toplumsal ve hukuki geleneklerine bağlılığının bir tezahürüdür. Dolayısıyla bu konvansiyonların ihlali durumunda ortaya çıkacak sonuç da hukuki değil daha çok manevi ve siyasi olacaktır⁷⁵. Örneğin; herhangi bir konvansiyon ihlal edilirse sert eleştiriler yapılabilecek hatta ihlali gerçekleştiren devlet organının siyaseten sorumluluğu doğabilecektir⁷⁶.

Konvansiyonların ihlal edilmesi her ne kadar zor olsa da ihlali durumunda artık konvansiyonun uygulanmaya devam edilmesi çok tercih edilir bir sonuç değildir. Bu durumda ortaya çıkan belirsizlik yasal düzenlemelerle ortadan kaldırılmaktadır⁷⁷. Diğer taraftan Birleşik Krallık'ta en temel ilkelere biri olan Parlamento'nun Üstünlüğü ilkesi gereği çıkarılacak bir yasal düzenlemeyle mevcut bir konvansiyonunun uygulanmasına son verilebilir⁷⁸. Aynı şekilde

71 Sellick, s. 15.

72 Söz konusu yaklaşım için bkz., Sir Ivor Jennings, *The Law and the Constitution*, 5th edition, London, University of London Press, 1959, s. 131.

73 Sellick, s. 15; Leyland, s. 36; McGarry, s. 41.

74 Bradley, Ewing, Knight, s. 53; Taylor, s. 29; McGarry, s. 37,44; Mahkemeler kararlarında her ne kadar bu konvansiyonları esas alıp hüküm tesis edemeseler de bunların varlığını tanımaktadır. Sellick, s. 16; Ryan, Foster, s. 69-71; Örneğin; *Attorney-General v Jonathan Cape Ltd* (1976) davasında mahkeme kabine kararlarının açıklanmaması ve gizliliğine ilişkin bir anayasal konvansiyonun varlığını kabul etmiştir. Bu ve benzeri davalar için bkz., McGarry, s. 43-44.

75 Sellick, s. 17; Taylor, s. 29; Bradley, Ewing, Knight, s. 25; McGarry, s. 34.

76 Örneğin bir bakan bir konvansiyon kuralını ihlal ederse bu durumda istifaya zorlanabilir. Bkz., Bradley, Ewing, Knight, s. 25; Benzer yönde bkz., Ridges, s. 188.

77 Örneğin; 1909 yılında Bütçe görüşmeleri sırasında mali konularda Avam Kamarasının Lordlar Kamarasından üstün olduğuna dair var olan konvansiyon Lordlar Kamarası tarafından aşılma istenmiştir. Bunun üzerine benzeri durumların ortaya çıkmasını engellemek adına 1911 yılında bir yasa kabul edilmiştir. Bkz., Bradley/Ewing, s. 25; Leyland, s. 43.

78 Nitekim *Manuel v Attorney-General* (1983) davasında mahkeme; konvansiyonların parlamentonun üstünlüğü ilkesini sınırlandıramayacağını ve konvansiyonun düzenleme konusuna

bir konvansiyona hukuki bağlayıcılık kazandırılması ve mahkemelerde ileri sürülmesi sağlanmak isteniyorsa bu durumda tek yol bu konvansiyonun bir yasaya dönüştürülmesidir⁷⁹. Bir anayasal konvansiyonun başka bir anayasal konvansiyonla değiştirilmesi ise gerçekleşmesi oldukça zor bir ihtimaldir. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bir konvansiyondan bahsedebilmek için bir uygulanış sürecinin varlığı şarttır.

Bu açıklamalardan konvansiyonların özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Yasa ve mahkeme kararlarının aksine konvansiyonlar yazısızdırlar. Buna bağlı olarak konvansiyonlar diğer hukuk kurallarına göre daha belirsizdirler.

- Uzunca bir süre uygulanagelen bir teamülün sonunda ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle yasalar gibi belirli bir zaman diliminde belirli bir iradenin sonucunda ortaya çıkmamıştır.

- Yasa ve mahkeme kararları gibi belirli bir iradenin ürünü olmadıklarından bağlayıcılıkları daha çok manevi ve siyasi. İhlal edildiklerinde herhangi bir maddi yaptırım uygulanamaz. Mahkemelerde de ileri sürülmeleri teknik olarak mümkün değildir.

- Yasalarla değiştirilebilir ya da kaldırılabilirler.

Sonuç olarak anayasal konvansiyonlar Birleşik Krallık'ta özellikle devlet organlarının işleyişine yönelik önemli teamüli ilkelerdir. Bunların belirsizlikleri, yazılı olmamaları ve herhangi bir tedbirle donatılmamaları eleştiri konusu olmaktadır⁸⁰. Ancak Birleşik Krallık, devlet organlarının işleyişine ilişkin düzenlemelerde daha çok gelenekselciliği tercih etmiş ve konvansiyon konusu kuralların belirli bir dönem yasama ve yürütmenin iradesiyle ortaya çıkan kurallara dönüşmesinden imtina etmiştir. Esasında bu durum devletin işleyişi açısından bir avantaj olarak da değerlendirilebilir. Zira Birleşik Krallık'ta teamüllerin ihlal edilmesi veya değiştirilmesi çok zor olduğundan devlet organları tarafından bu konvansiyonlara uyma noktasında müşterek bir irade ortaya konulmaktadır. Ancak yazılı yasal bir düzenleme söz konusu olsaydı yasal düzenlemeye itiraz edilmesi ya da bunun değiştirilmesi yönünde adımlar atılması nispeten daha kolay olacaktı. Tüm tartışmalara rağmen günümüzde Anayasal Konvansiyonlar Birleşik Krallık Anayasası'nın önemli kaynakları arasında yer almaktadır.

ilişkin bir yasa çıkarıldığında yasaya üstünlük tanınacağını açıkça belirtilmiştir. Sellick, s. 17.

79 Nitekim bunun örnekleri de vardır. Statute of Westminster 1931 ve the Parliament Act 1911 geçmiş konvansiyonların bir arada toplandığı yani yasaya dönüştürüldüğü örneklerdendir. Bkz., Sellick, s. 17; Ryan, Foster, s. 71-72.

80 Eleştiriler için bkz., Sellick, s. 17-18.

E. Diğer Kaynaklar

Birleşik Krallık Anayasası'nın bu kaynaklar dışında da bir takım kaynakları bulunmaktadır. Bunlar; Avrupa Birliği Hukuku, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, parlamento uygulamaları ve doktrindir.

1. Avrupa Birliği Hukuku

Birleşik Krallık 1973 yılında 2020 yılına kadar Avrupa Birliği üyesi ülkelerden birisi olmuştur. Ülkenin AB'ye üyeliği ile birlikte AB bünyesinde imzalanan tüm antlaşmalar, alınan kararlar ve direktifler de ulusal mevzuatın ve içtihat hukukunun bir parçası haline gelmiştir⁸¹. Özellikle temel hak ve hürriyetlere ilişkin antlaşma ve diğer normlar Birleşik Krallık Anayasası'nın bir parçası haline gelmiştir⁸². Ancak Birleşik Krallık'ta 2016 yılında AB üyeliğinin devam edip etmemesine yönelik yapılan referandum sonucunda ülkenin AB'den ayrılmasına yönelik karar çıkmıştır. Bu referandum sonrası yapılan hazırlıklar neticesinde 2020 yılında ülke resmi olarak AB ile yollarını ayırmıştır.

Kamuoyunda Brexit olarak bilinen bu süreçle beraber AB bünyesinde imzalanan tüm antlaşmalar ile diğer hukuki normların yürürlükten kalkması ve böylece AB hukukunun Birleşik Krallık Anayasası'nın ve diğer hukuk dallarının bir kaynağı olmaktan çıkması öngörülmüştür. Ancak bu köklü değişim bir anda olamayacağından bir geçiş dönemi belirlenmiştir. Bu geçiş dönemiyle AB hukuku müktesabatının önemli bir kısmı Birleşik Krallık'ın bir parçası olmaya devam etmiştir. Retained EU Law adı verilen bu süreç AB hukuku kaynaklarının tamamının iptal edilip yerlerine yenilerinin ikame edilmesine kadar olan süreci ifade etmiştir⁸³. 2024 yılı itibariyle bu süreç devam etmektedir. Dolayısıyla AB hukuku kaynakları tamamen yürürlükten kaldırılıp yasalarla ikame edilmesinin ardından AB hukuku Birleşik Krallık Anayasası'nın bir parçası olmaktan çıkacaktır.

2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Birleşik Krallık'ta uluslararası sözleşmelerin iç hukukta icra edilebilir olabilmesi için sözleşmeye ilişkin bir yasanın kabul edilmesi gerekir. Bu durum Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi için de geçerli olmuştur. Sözleşme, 1998 yılında ihdas edilen ancak 2000 yılında yürürlüğe giren *Human Rights Act* ile birlikte iç hukukun bir parçası haline gelmiştir. Buna göre Birleşik Krallık'ta mahkemeler dahil her kamu kurumu işlem ve eylemlerinde AİHS'te yer hak ve hürriyetleri ihlal etmemeye, burada yer alan yükümlülükleri yerine getirmeye

81 Leyland, s. 31; Sellick, s. 18.

82 Sellick, s. 18-19.

83 Birleşik Krallık'ta Brexit süreci ve bu sürecin Birleşik Krallık hukuk düzeninde doğurduğu sonuçlar için bkz., Ryan, Foster, s. 455 vd.

ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına uymaya özen gösterecektir⁸⁴. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin İnsan Hakları kataloğu barındırması ve bu hakların güvence altına alınması sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Birleşik Krallık Anayasası'nın unsurlarından biri olduğu kabul edilmektedir.

Birleşik Krallık'ta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin iç hukukun bir parçası haline gelmesiyle birlikte yürürlükte olan kanuni bir düzenlemenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olması durumunda ne olacağı önemli bir meseledir. Bu konuya ilişkin olarak 1998 tarihli Human Rights Act isimli yasada mahkemelere bir takım yetkiler öngörülmüştür⁸⁵. Bu yetkilerden ilkinе göre, mahkeme şayet bir kanuni düzenlemeyi mevcut haliyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı görürse bu durumda bu yasa'yı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun bir şekilde yorumlayarak uygulama yetkisine sahiptir. Ancak bunun için yasanın yorum yapmaya elverişli olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle yasanın yorum kapısını tamamen kapatmamış olması gerekir. Örnek olarak 2001 yılında *R v Offen* davası gösterilebilir⁸⁶. O dönem Ceza Kanunu'nda iki ciddi suç işleyen sanığın istisnai durumlar hariç müebbet hapsi cezasıyla cezalandırılabilеceği düzenlenmiştir. Dava konusu olayda da hakim suçların alt sınırdaki olduğunu ve oyuncak tabanca kullanılarak işlendiğini kabul etmesine rağmen sanığı müebbet hapis cezasına mahkum etmiştir. Temyiz mahkemesi olayda yerel mahkemenin mevcut olayı istisnai kavramının kapsamında değerlendirilebileceğini, gelecekte kamu için tehdit etmeyecek kişiler için hükmün uygulanmasının keyfiliğe yol açacağını ve bu durumun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 5. maddesinin ihlali anlamına geleceği sonucuna ulaşarak kararı bozmuştur.

Şayet yasa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle uyumu sağlayacak bir yorum yapmaya müsait değilse bu durumda mahkemeler Parlamento'ya uyumsuzluk bildiriminde (declarations of incompatibility) bulunabilecektir⁸⁷. Bu bildirimde dava konusu yasanın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumsuz olduğu deklare edilir. Uygulamada örneğin; medeni birlikteliklerin kapsamına heteroseksüel çiftleri dahil etmeyen, kürtaj hakkını sınırlı tanıyan, aşırı veya adil olmayan cezalar öngören yasalar için bu yetkisini kullandığı görül-

84 Leyland, s. 32.

85 Söz konusu yetkiler yasanın 3. ve 4. maddelerinde düzenlenmiştir. Yasanın İngilizce metnine erişmek için bkz., <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents>, Erişim Tarihi: 08.08.2024.

86 Davanın özeti için bkz., Ryan, Foster, s. 524.

87 Carroll, s. 604.

mehtedir⁸⁸. Ancak belirtmek gerekir ki uyumsuzluk bildirimleri Parlamentoı bağlamaz. Aynı şekilde bildiri mevcut yasanın yürürlüğüne hiçbir şekilde etki etmez⁸⁹. Parlamento, uyumsuzluk bildirisine istinaden yasada herhangi bir değişiklik yapmazsa mahkemeler o yasayla bağlı olmaya devam etmektedir⁹⁰.

Human Rights Act'da mahkemelere bir takım yetkilerle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyumun sağlanması amaçlanmıştır. Bu uyum sağlama sürecinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Human Rights Act'ın normlar hiyerarşisinde kanunlardan üstünde yer aldığı ve mahkemelerin kullandığı yetkilerin bir anayasallık denetimi olduğu anlamına gelmez. Zira kullanılan tüm yetkiler mevcut yasayı ilga etme veya onu değiştirme yetkileri vermemektedir. Mevcut yasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ne kadar aykırı olursa olsun bu yasa yürürlükte kalmaya devam etmekte sadece imkan verdiği ölçüde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun yorumlanmakta yoksa parlamentoı durum bildirilmektedir.

Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Birleşik Krallık anayasal düzeninde anayasallık denetimi doğuran üstün bir hukuk normu olmasa da Human Rights Act ile birlikte Birleşik Krallık Anayasası'nın önemli bir kaynağı haline gelmiştir.

3. Parlamento Kural ve Teamülleri

Devletin üç temel kuvvetinden biri olan ve günümüzde yazılı anayasalarda işleyişi ve görevleri açısından kendisine oldukça önemli bir yer ayrılan parlamentolar şüphesiz Birleşik Krallık için ayrı bir önem arz etmektedir. Günümüz modern parlamenter rejimin temellerini atan Birleşik Krallık, parlamentonun üstünlüğü ilkesini de benimseyerek yasamanın ülkedeki önemini ortaya koymaktadır. Parlamentonun, yetkilerini düzenleyen anayasal kaynaklarda parlamentonun bu yetkileri hangi şekil ve usullerle kullanacağı yer almamaktadır. Parlamento iç işleyişini, usul ve esaslarını kendi belirlediği bir takım kurallarla da sağlamaktadır. Diğer ülke düzenlerindeki meclis iç tüzükleri hüviyetindeki bu hükümler parlamento tarafından yazılı olarak belirlenmiş veya teamüli olarak benimsenmiş kurallardır. Bu kuralların başında bir kanunun kabul edil-

88 Uyumsuzluk bildirisinin ilk örneği 2001 yılında Tüketici Kredisi Yasası olan Consumer Credit Act 1974'ü konu alan bir davada verilmiştir. Söz konusu yasada somut olayın şartlarına bakılmaksızın tefecilerin neredeyse tüm dava haklarını ellerinden alan düzenlemeler mevcuttu. Mahkeme bu düzenlemelerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesiyle uyumsuz olduğunu bildirmiştir. Kararın özeti için bkz., Carroll, s. 605; Farklı örnekler için bkz., Ryan, Foster, s. 527-528; Taylor, s. 98-100.

89 Carroll, s. 604.

90 Keskin, Erdoğan, "İngiliz Anayasa Hukukunda Parlamentonun Üstünlüğü İlkesi, Sınırları ve Brexit", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, Haziran 2021, s. 79-80.

me sürecine ilişkin Lordlar ve Avam Kamarası'nın her birinin kendi içerisinde benimsediği yazılı kurallar gelmektedir. Diğer taraftan parlamentonun her bir kanadının Code of Conduct olarak ifade edilen ve üyelerinin davranışlarını düzenleyen kurallara da sahiptir. Bu yazılı kuralların yanısıra Parlamento'da partilerin oturma düzenleri gibi bir takım teamüllerde söz konusu olabilmektedir⁹¹. Söz konusu tüm parlamento kural ve teamüllere diğer organlarca da saygı gösterilmektedir⁹².

Parlamento'nun kendi belirlediği kurallar dışında bir takım kanun ve mahkeme kararlarında da parlamentonun işleyişine ilişkin hususlara değinilmektedir⁹³. Örneğin; Bill of Rights 9. maddede parlamentoda ifade hürriyeti güvence altına alınmıştır. Mahkemeler de parlamentonun kendi içinde bir takım kurallar belirleyebileceğini kabul etmektedir. Örneğin; British railways Board v Pickin [1974] kararında kanun tekliflerinin parlamentolarda görüşülme sürecine ilişkin olarak mahkemelerin herhangi bir denetim yapamayacağı ve bu hususun parlamentoların iç işleyişine ilişkin kurallarla belirleneceği açıkça vurgulanmıştır⁹⁴.

4. Doktrin

Birleşik Krallık'ta kimi anayasa hukukçusu ve bu hukuçuların eserleri Birleşik Krallık Anayasası'nın kaynakları arasında zikredilmektedir. Özellikle yazılı kuralların ya da mahkeme içtihatlarının olmadığı durumlarda otorite olarak kabul edilen hukukçuların eserleri önem arz edebilmektedir⁹⁵. Nitekim mahkemeler anayasal nitelikteki içtihatlarında sıklıkla Birleşik Krallık'ın anayasa hukukçularına ve eserlerine atıf yapmaktadır. Mezkur Hukukçuların en meşhurlarından birisi *DICEY*'dir. Yazarın 1885 yılında kaleme aldığı *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* (Anayasa Hukuku Çalışmasına Giriş) adlı eseri günümüzde dahi başvuru kaynağından birisidir. Çalışma özellikle parlamentonun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkesi gibi konularda önemli açıklamalar içermektedir⁹⁶. Yine 19. yüzyıl anayasa teorisyenlerinden ERKSİNE MAY ve onun *Treatise on the Law, Privileges, Proceedings and Usage*

91 Bradley, Ewing, Knight, s. 18; Parlamento kural ve teamüller, bir devlet organının temel yetkilerini düzenleyen konvansiyonlarla karıştırılmamalıdır. Parlamento kural ve teamüllerle sadece parlamentonun iç işleyişine ilişkin bir takım teknik usul ve esaslar belirlenmektedir. Başka bir ifadeyle parlamento kural ve teamüller; anayasal konvansiyonlarda ve diğer kaynaklarda belirlenen yetkilerin nasıl kullanılacağını düzenler.

92 Bradley, Ewing, Knight, s. 18.

93 Ryan, Foster, s. 63.

94 Karar için bkz., https://en.wikipedia.org/wiki/Pickin_v_British_Railways_Board, Erişim Tarihi: 05.07.2024.

95 Bradley, Ewing, Knight, s. 28.

96 Leyland, s. 33; Bradley, Ewing, Knight, s. 28.

of Parliament (Parlamentonun Hukuku, İmtiyazları, Usulü ve Uygulaması Üzerine Bir İnceleme) adlı çalışması günümüzde önemli kaynaklardan birisi olarak kabul edilmektedir. Parlamentonun iç işleyişini anlatan ve parlamentonun işleyişinin İncili⁹⁷ olarak adlandırılan bu eser günümüzde dahi yeni baskılar yapmaya devam etmektedir⁹⁸. Sadece bu eserler değil modern dönemde de Birleşik Krallık Anayasası ile ilgili eserler neşredilmeye devam etmektedir.

Anayasa Hukuku doktrini şüphesiz yol gösterici niteliktedir. Ancak kimi meselelerde doktrinin farklı görüşleri olabilmektedir. Dolayısıyla Birleşik Krallık anayasasında doktrin eserlerinin yeri geldiğinde başvurulacak ikincil kaynaklar olduğu kabul edilmektedir⁹⁹.

III. Parlamentonun Üstünlüğü İlkesi ve Anayasal Denetim

Birleşik Krallık'ın anayasal düzeninde en temel ilkelerden biri parlamentonun üstünlüğü ilkesidir¹⁰⁰. Yazılı anayasaların var olduğu ülkelerde anayasanın üstünlüğü ilkesi benimsenmekte ve bu ilke anayasa yargısıyla teminat altına alınmaktadır. Ancak Birleşik Krallık'ta kodifiye edilmiş üstün bir anayasa metni olmadığından anayasanın üstünlüğü ilkesi benimsenmemiş, ülkede tarihi süreç içerisinde güçlü bir konuma gelen parlamentoların en üstün kurum olduğu benimsenmiştir¹⁰¹.

Birleşik Krallık'ta Parlamento Avam Kamarası, Lordlar Kamarası ve Krallığın birleşiminden oluşmaktadır. Günümüzde Krallık; yasama faaliyetlerinde artık aktif rol oynamamakta onun adına kabine hareket etmektedir. Buna rağmen krallık, parlamento kavramının bir unsuru olarak anılmaya devam etmektedir.

Parlamentonun üstünlüğü ilkesinin pozitif ve negatif iki sonucu bulunmaktadır¹⁰². Pozitif sonucu parlamentonun, dilediği konuda dilediği şekilde yasa çıkarabilmesini ifade etmektedir. Bu noktada parlamento olabildiğince özgürdür. Öyle ki temel hak ve hürriyetleri sınırlandırıcı baskıcı kanunlar bile parlamento tarafından ihdas edilebilir. Parlamento daha önce çıkardığı yasalarla da bağlı değildir. Bunları dilediği zamanda ve şekilde değiştirebilir. Parlamentonun üs-

97 İfade için bkz., <https://erskinemay.parliament.uk/>, Erişim Tarihi: 07.06.2024.

98 Bradley, Ewing, Knight, s. 28.

99 Leyland, s. 33.

100 Ryan, Foster, s. 165; Taylor, s. 45; Birleşik Krallık'ta parlamentonun üstünlüğüne ilişkin Türkçe bir çalışma için bkz., Ergun Özbudun, "İngiltere'de Parlâmento Egemenliği Teorisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, 1968, s. 59-79; Güncel bir çalışma için bkz., Keskin, s. 47-99.

101 Keskin, s. 55-56.

102 Ryan, Foster, s. 171.

tünlüğü ilkesinin negatif sonucu ise, parlamentonun çıkardığı yasaların hiçbir şekilde denetime tabi tutulamamasıdır. Buna göre kanunlar anayasa mahkemesi gibi bir özel mahkeme veya genel mahkemeler tarafından bir anayasallık denetimine tabi tutulamaz. Zira kanunların denetiminde ölçü alınacak üstün bir anayasa metni bulunmamaktadır. Anayasanın kaynakları arasında yukarıda aktarılan anayasal kanunlar, diğer kanunlardan farklı değildir. Dolayısıyla yürürlüğe giren bir kanun, anayasal kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle uygulanmaktan imtina edilemez. Anayasanın diğer kaynakları olan mahkeme içtihatları, kraliyet ayrıcalıkları ve konvansiyonlar ise hiyerarşik olarak kanunların altındadır¹⁰³. Dolayısıyla bunların anayasal denetimde ölçü olması ise zaten düşünülemez.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası sözleşmelerin de hiyerarşik olarak kanunların üstünde olmadığını tekrardan ifade etmek gerekir. Yukarıda açıklandığı üzere mahkemelerin mevcut yasaları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun bir şekilde yorumlama veya Parlamento'ya uyumsuzluk bildirisi sunma yetkileri bir anayasallık denetimi anlamına gelmemektedir. Bu yetkiler mümkün olduğu ölçüde mevcut yasaların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumluluğunu sağlamayı hedeflemektedir. Şayet Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı bir yasa; Sözleşme'ye uygun bir şekilde yorumlanamıyorsa ve Parlamento bu noktada uyumlu bir yasa çıkarmıyorsa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu olmayan yasalar yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Bu durum Parlamentonun üstünlüğü ilkesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyum sürecinde dahi ön plana çıkarıldığını ve Parlamento üzerinde herhangi bir iradenin kabul edilmediğini açıkça göstermektedir.

Sonuç

Birleşik Krallık Anayasası tek bir metinde kodifiye edilmemiş bir anayasa olup, bu anayasanın yazılı ve yazısız bir takım dağınık kaynakları bulunmaktadır. Tüm bu kaynaklar bir bütün olarak Birleşik Krallık Anayasası'nı oluşturmaktadır. Bu yönüyle Birleşik Krallık Anayasası, anayasal kuralları tek bir metinde toplayan yazılı anayasalardan ayrılmakta ve kendine özgü bir nitelik arz etmektedir. Her ne kadar doktrinde farklı görüşler olsa da Birleşik Krallık'ta tüm bu yazılı ve yazısız kaynaklarla birlikte bir anayasanın olduğunu kabul etmek gerekir. Gerçekten de anayasal kanunlarla, mahkeme içtihatları, kraliyet ayrıcalıkları ve konvansiyonlar bir bütün olarak devlet teşkilatını düzenlerken temel hak ve hürriyetleri güvence altında almaktadır. Kısaca, Birleşik Krallık'ta dağınık mezkur kurallar, anayasa işlevini yerine getirmektedir.

103 Ryan, Foster, s. 172.

Birleşik Krallık'ın temel ilkelerinden biri olan parlamentonun üstünlüğü ilkesi Birleşik Krallık Anayasası'nın kaynaklarına da yansımaktadır. Geçmişten günümüze çıkarılan birçok kanun hem mahkeme içtihatlarını hem de diğer yazılı olmayan diğer kaynakların yerine geçmektedir. Bu durum Birleşik Krallık'ın gelenekselciliğini yansıtan, sınırlarının ve kapsamının tespitinin güç olduğu konvansiyon ve kraliyet ayrıcalıklarının etkisinin zayıfladığını ve daha da zayıflayacağını göstermektedir. Ancak kanunların diğer kanunlardan ihdas, değiştirilme ve ilga açısından bir farklılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Birleşik Krallık Anayasası'nın en önemli yazılı kaynaklarından biri olan kanunların katı anayasa formunda olmadığını ifade etmek gerekir.

Birleşik Krallık Anayasası'nı etkileyen en önemli normlardan biri şüphesiz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve bu sözleşme çerçevesinde çıkarılan Human Rights Act olmuştur. Bu yasa kapsamında yürürlükte olan yasaların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle uyumlu hale getirilmesi için mahkemelere yasaları yorumlama veya uyumsuzluk bildirisinde bulunma yetkisi verilmiştir. Ancak bu yetkiler parlamento harekete geçmediği sürece mevcut yasalar üzerinde sonuç doğurmakta yani bir anayasallık denetimine sebep olmamaktadır. Burada da parlamentonun üstünlüğünü esas alınmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi her ne kadar kanunların üzerinde bir hukuk normu olmasa da Human Rights Act yasası ile birlikte Birleşik Krallık Anayasası'nın önemli bir anayasal kaynağı haline gelmiştir.

Birleşik Krallık Anayasası, kendine özgü ve dağınık yazılı-yazısız kaynaklardan oluşan bir anayasa olsa da son yıllarda yazılı anayasa tartışmaları yapılmakta hatta bu konuda bir takım girişimlerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1991 yılında Kamu Politikaları Araştırma Enstitüsü'nün hazırlamış olduğu "Birleşik Krallık Anayasası" taslağıdır. Doktrinde söz konusu taslağın Birleşik Krallık'ta yazılı ve katı bir anayasa geçiş kararı alındığında önemli bir kaynak olacağı kabul edilmektedir. Diğer bir girişim ise Avam Kamarası'nın 2014 yılında yazılı anayasaya ilişkin olarak hazırlamış olduğu rapor gösterilebilir¹⁰⁴. Söz konusu rapor kapsamında yazılı anayasayı tartışmak adına bir cep anayasası hazırlanmış, mevcut anayasal kurallar bir takım alternatiflerle birlikte yazılı hale getirilmiştir. Diğer taraftan siyasi partiler¹⁰⁵ ve sivil toplum kuru-

104 Ryan, Foster, s. 37.

105 Örneğin; Muhafazakar Parti (the Conservative Party), 2019 genel seçimlerinde yeni anayasayı seçim taahhüdü olarak ileri sürmüştür. Bu kapsamda halkın kurumlara ve demokrasiye olan güvenini yeniden tesis etmek için parlamento bünyesinde Anayasa, Demokrasi ve Haklar Komisyonu kurulacağı taahhüt etmiştir. Bu kapsamda yazılı anayasanın da gündeme geleceği beklentisi oluşmuştur. Ancak seçimlerden sonra söz konusu komisyon oluşturulamamıştır. Bkz., Ryan, Foster, s. 38; Ayrıca bkz., Tom Fleming, Petra Schleiter, "What happened to the Constitution, Democracy and Rights Commission?", <https://constitution-unit.com/2022/04/12/what-happened-to-the-constitution-democracy-and-rights-commission/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2024).

luşları¹⁰⁶ da son yıllarda Birleşik Krallık Anayasası için bir takım girişimlerde bulunmuştur.

Tüm bu girişimler Birleşik Krallık'ta kodifiye edilmiş bir anayasaya geçişin gelecek dönemde de sıklıkla gündeme geleceğini göstermektedir. Ancak şu an için Birleşik Krallık Anayasası kanunlar, mahkeme içtihatları, kraliyet ayrıcalıkları, konvansiyonlar ve diğer kaynaklarıyla birlikte kodifiye edilmemiş, yazısız ve esnek bir anayasadır. Bu özellikleriyle anayasa teorisi ve uygulamasında ayrı bir yere sahiptir.

¹⁰⁶ Institute for Government ve Bennett Institute for Public Policy adlı iki sivil toplum kuruluşu 2022 yılında Birleşik Krallık Anayasası'nı gözden geçiren ve bir takım öneriler sunan "A framework for reviewing the UK constitution" adlı bir rapor yayınladı. Söz konusu raporda anayasal kuralların yazılı olmamasının zorlukları ve doğurduğu sakıncalar ortaya konmuş ve Birleşik Krallık'ta da anayasal kuralların yazılı olarak benimsenmesi ve tespit edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Rapor için bkz., <https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/framework-reviewing-uk-constitution.pdf>, Erişim Tarihi: 27.06.2024.

KAYNAKLAR

- Alder, John, *Constitutional and Administrative Laws*, Tenth Edition, Palgrave, 2015.
- Anayurt, Ömer, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 6. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023.
- Bradley, Anthony; Ewing, Keith; Knight, Christopher, *Constitutional and Administrative Law*, Sixteenth Edition, Pearson, 2015.
- Carroll, Alex, *Constitutional and Administrative Law*, Tenth Edition, Pearson, 2021.
- Colin Turpin, Adam Tomkins, *British Government and the Constitution*, Sixth Edition, Cambridge University Press, 2007.
- Fleming, Tom; Schleiter, Petra; “What happened to the Constitution, Democracy and Rights Commission?”, <https://constitution-unit.com/2022/04/12/what-happened-to-the-constitution-democracy-and-rights-commission/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2024).
- Frederick, Fernand Ridley, “There is No British Constitution: A Dangerous Case of The Emperor’s Clothes”, *Parliamentary Affairs*, Volume 41, Issue 3, July 1988, ss. 340–361.
- Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I*, Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Mart 2020.
- Grace, Jamie, *Key Facts Key Cases: Constitutional & Administrative Law*, Routledge, 2016.
- Gülgeç, Yahya Berkol, *Normlar Hiyeraşisi*, XII Levha Yayınları, 3. Baskı, 2022.
- Jennings, Sir Ivor, *The Law and the Constitution*, 5th Edition, London, University of London Press, 1959.
- Keskin, Erdoğan, “İngiliz Anayasa Hukukunda Parlametonun Üstünlüğü İlkesi, Sınırları ve Brexit”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, Haziran 2021.
- Leyland, Peter, *The Constitution of The United Kingdom: A Contextual Analysis*, 4th Edition, Hart Publishing, Great Britain, 2021.
- McGarry, John, *Constitutional and Administrative Laws*, Routledge, 2014.
- Oğuz, Arzu, *Karşılaştırmalı Hukuk*, Yetkin Yayınları, Ankara 2003.
- Özbudun, Ergun, “İngiltere’de Parlâmento Egemenliği Teorisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, 1968.
- Ridges, Edward Wawel (Terc. Mukbil Özyörük), “İngiliz Anayasa Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 951, Cilt 8, Sayı 3-4.
- Ryan, Mark; Foster, Steve, *Unlocking Constitutional and Administrative Laws*, 5th Edition, Routledge, 2023.
- Sellick, Joanne, *Key Facts - Constitutional and Administrative Law*, 4th Edition, Hodder Education, 2010.
- Taylor, Chris, *Constitutional and Administrative Law*, 5th Edition, Pearson, 2021.
- Yalçınkaya, Namık Kemal, *İngiliz Hukuku*, Eroğlu Matbaası, Ankara 1981.